

BÁTHORY ORSOLYA*

Faludi Ferenc ismeretlen latin nyelvű verse Batthyány József esztergomi érsekhez

Az esztergomi Prímási Levéltár Batthyány József érsek (1776–1799) iratanyagát tartalmazó gyűjteményében találtam az alábbi, Faludi Ferenc (1704–1779) szerzőségével feltüntetett kéziratos költeményt.¹ Az egy lap terjedelmű irat rektóján olvasható maga a vers, a verzón pedig a *HH. Carmen Gratulatorium Francisci Faludi 1778.* szöveg. A *HH.* az irat jelzete, ez alatt iktatták az érseki hivatali adminisztrációhoz tartozó protokollumban. Az 1776. január elsejétől hivatalba lépett esztergomi érsek, Batthyány József ugyanis két protokollum (jegyzőkönyv) vezetését rendelte el, az egyik egy ún. „protocollum historicum” volt, a másik a „protocollum negotiorum”. Az előbbi lényegében az érseknek és hivatalának mindennapi elfoglaltságairól vezetett diárium vagy *historia domestica*.² Ez utóbbinak az 1778. július 12-i bejegyzése említi, hogy „Faludi Ferenc elküldte Őeminenciájának kiadásra érdemes költeményeit, amelyekben a bíborosi méltóságról versel, valamint kifejezi gratulációját. Őeminenciája elrendelte, hogy visszaérkezétekig a kanonok őrizze meg a verseket, ahogyan az a *HH.* [jelzet] alatt szerepel.”³ A *historia domestica* ezen bejegyzése egyfelől bizonyíték arra, hogy a költemény valóban Faludi szerzeménye, másrészt megerősíti a gyanúnkat, amit a vers fölött lévő többes számú *Carmina Faludiana* cím táplál: a költő nemcsak ezzel az alkotással, hanem legalább még egy további verssel tisztelgett az újonnan kinevezett bíboros, Batthyány József személye előtt. Sajnálattunkra azonban csak ezt az egy költeményt másolta le valaki, a másik (esetleg a többi) vers egyelőre – és remélhetőleg csupán – lappang.

A Batthyány Józsefet köszöntő vers keletkezésének apropója, amint az ajánlásban is szerepel, az egyházfő 1778. évi bíborosi kinevezése volt. Faludi eddig ismert legkésőbbi, már Révai Miklós által is kiadott latin nyelvű verse az *In scutum gentilitium Ioannis Szili primi episcopi Sabariensis*, amelyet a költő Szily Jánosnak írt annak 1777. évi, a frissen alapított szombathelyi püspöki széke való beiktatása alkalmából.

Nem a hercegprímás volt az első Batthyány, akihez Faludi Ferenc költeményt címzett. Apjához, Batthyány Lajoshoz két magyar nyelvű alkalmi verset is írt: az egyiket

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

1 Prímási Levéltár, Batthyány József hercegprímás iratai, Acta publica-ecclesiastica 1776–1785, Nr. 19.

2 *Historia domestica seu Diarium actorum domesticorum prout et Visitationis Canonicae Card. Primatis a Batthyán per diversos capellanos aulicos conscripta ab 1776 usque 1782.* Prímási Levéltár, Batthyány József hercegprímás iratai, Acta publico-ecclesiastica 1776–1785, Nr. 935.

3 Item transmissit Suae Eminentiae Carmina digna praelo Patris Falody [!], quibus de dignitate Cardinalitia modulatur, et gratulatur, quae per eundem Canonicum usque redditum suum asservari Sua Eminentia benigne jussit, uti sub *HH.*

1751-ben nádori kinevezésére, a másikat 1764-ben névnapja alkalmából.⁴ Batthyány Xavéria Niczky Györggyel való egybekelésének jeles ünnepére (1774. november 13.)⁵ egy latin nyelvű nászverset költött, amelynek később a magyar paralleljét is megírta. A költő családja és a mágnásfamilia közti kapcsolatot Gyárfás Tihamér kutatásai fedték fel a múlt század elején. Faludi Ferenc Németújváron, a Batthyány család törzsbirtokán látta meg a napvilágot, keresztszülei Batthyány Ferenc gróf és felesége voltak. A költő apja, Faludi János a 18. század első két évtizedében a sármelléki uradalom tisztartója volt.⁶

A Faludi költészetével foglalkozók rendre szigorú kritikával illették a latin nyelvű alkalmi verseket.⁷ Első kritikusuk maga az „editor princeps” Révai Miklós volt, aki a költemények első kiadásába még ugyan felvett tizenhét deák verset (első kötet, 1786),⁸ de ezeket már ki is hagyta az 1787-es második, „megjobbított nyomtatásból” mondván:

Az igazat meg vallva nem olyan ezekbenn Faludi, milylen a’ Magyarbann. Még is az első kiadásbann kéntelen voltam ezeket is némelyly Jó Barátnak kívánságokra ki nyomtatni. Most már azok is látják, hogy ezzel valami homály terült Faludi’ nevére. Ki hagyom tehát a’ mostani újabb Nyomtatásból. Amúgy is a’ Magyarok tsak Magyar Verseket kívánnak.⁹

Gyárfás Tihamér véleménye szerint a latin nyelvű versek „semmivel sem rosszabbak az e korban divatos klasszikus formájú verseknél, amilyeneket Révai is írogatott, s melyekből egy kötetnyit Győrött 1792-ben ki is adott.”¹⁰ Valószínűleg Révai szigorú kritikájá-

4 Az utolsó nemzeti nádorhoz címzett magyar nyelvű alkalmi versek is vélhetőleg az eredeti, még lapangó latin költemények fordításai. Vö. ILLYEFALVI V. Aladár, *Faludi Ferenc élete és költészete*, Bp., 1894, 40. Három magyar „éneknek” olvashatjuk a latin előzményét Révai első kiadásában (*Faludi Ferenc költeményes maradványai*, I–II, egybe szedte, 's elő beszédekkel, jegyzésekkel [...] meg-bővítve közre botsátotta [...] RÉVAI Miklós, Győr, 1786–1787; a továbbiakban: RM). A *Méltóságos gróf Niczky György és Batthyány Xavéria kisasszony házassága alkalmosságával* (RM, 78–79) c. ének latin előzménye a *Carmen nuptiale in scutum sponsorum Xaveriae Batthyani et Georgii Niczki* (RM, 101). A *tarcsai savanyuvizről* (RM, 81) a *Carmen seculare super fonte acidularum Tartsae* (RM, 102) magyar fordítása, A *Méltóságos Szili János úrnak szombathelyi első érdemes püspöknek, mikor azon püspökségbe be állott* (RM, 84) pedig az *In scutum gentilitium Ioannis Szili primi episcopi Sabariensis* (RM, 103) c. latin költeményé.

5 GYÁRFÁS Tihamér, *Faludi Ferenc élete*, ItK, 20(1910), 1–15 (I), 129–141 (II), 398–427 (III), itt: 414.

6 Uo., 2–3.

7 Az elmarasztaló vélemények összefoglalását lásd NAGY Elemér, *Faludi Ferenc Omniáriumának latin nyelvű versei és jegyzetei*, Ipolyság, 1943, 52–53.

8 Az *Ad celsissimus S. R. I. principem Franciscum Barkóczi archiepiscopum Strigoniensem cum summus studiorum protector renunciaretur* (RM, 95–98) és a fentebb említett *In scutum gentilitium Ioannis Szili primi episcopi Sabariensis* kivételével valamennyi latin vers megtalálható az *Omniáriumban*, Révai viszont nem közölte az *Omniáriumban* lévő összes verset.

9 *Faludi Ferenc költeményes maradványai a’ jegyző könyvvel együtt*, egybe szedte és közre botsátotta RÉVAI Miklós, Pozsony, 1787, [9]. Lásd még *Faludi Ferenc versei*, kiad., jegyz. NÉGYESY László, Bp., Franklin, 1900, 115.

10 GYÁRFÁS, i. m., 417.

nak, de még inkább a magyar nyelv ügye fokozottabb előtérbe kerülésének tudható be, hogy a latin versek több mint százötven évig nem jelentek meg nyomtatásban.¹¹ Nagy Elemér az *Omniárium*ról szóló értekezésében Gyárfás Tihamérhoz hasonlóan szintén védelmébe veszi Faludi latin verseit, azok közül is a leginkább védelemre szoruló alkalmi költeményeket. Szerinte Faludi mint 18. századi jezsuita költő nem vonhatta ki magát korának késő humanista indíttatású, a középkorai poétikaoktatáson alapuló virtuóz verselési gyakorlata alól; ez volt, ahogy fogalmaz, „latin költészetének éltető forrása”.¹²

Az alább közölt költemény, ahogyan azt az iratot rendező levéltáros (talán épp Jordánszky Elek, aki 1792-től töltötte be a prímási archivárius tiszteletét) feltüntette: *carmen gratulatorium*. A korabeli poétikák osztályozása szerint *carmen elegiacum*, azaz elégiás vers, amennyiben a versformája disztichon. Jacob Masen „kötött ékesszólásról”, vagyis költészettanról szóló tankönyvének műfajelméleti fejezetét tanulmányozva leginkább *syncharisticonnak* mondanánk a költeményt; ez a műfaj szolgál a hivatalát frissen elnyerő személy laudálására, a neki szóló gratuláció kifejezésére. A görög *syncharisticon* elnevezés megfelel a latin *carmen gratulatorium*nak.¹³ Ez utóbbi nem sokban különbözik a többi, ugyancsak élő személyek dicsőítésére szolgáló rokon műfajtól, az *eucharisticon*tól, az *epinicion*tól vagy a verses *panegyricustól*, viszont Masen szerint a *syncharisticon* a *panegyricushoz* áll a legközelebb.¹⁴

Maga a vers nem okoz különösebb meglepetést az olvasónak; a korban megszott, tömegével keletkezett alkalmi költemények színvonalát hozza. Hangvételére a műfaji elvárásoknak megfelelő módon a túlzó dicsőítés, áradozás jellemző. Latinsága gyakorlottan csiszolt és gördülékeny. A költeményt stilisztikai szempontból hasonló rutinoság jellemzi: ugyanazt a klasszikus latin auktorok (főleg Vergilius, Horatius és Ovidius) utánzásán alapuló, de tartalmilag már kiüresedett „formanyelvet” használja, amelyet Európában mindenki, aki latin alkalmi költemények írására adta a fejét.¹⁵ A formanyelv egyik jellemzője volt az archaizálás, azon belül is az antik pogány istenvilág allegorikus szerepeltetése. Faludi alábbi költeménye szintén több antik mitológiai alakot (a pogány istenek összessége: a „Diis”, „Themis”, „Pierides”, „Apollo”, „Thalia”) vonultat fel, míg a katolicizmussal kapcsolatban csak néhány explicit célzást találunk. Az egyik a „Purpureos Patres” (8), ami a bíbor két, pogány kontextusban álló szinonímája (Murice, ab Ostro, 6–7) után a bíborosi kollégiumot jelöli, ahogy szintén Batthyány kardinális méltóságára utal a „Cardo Religionis” (21) is. Az „Orbis Iudex” (21) mellett Faludi gondosan feltüntette a kifejezés eredeti lelőhelyét, Szent Bernát *De consideratione* című művének negyedik könyvét. Az már a másoló tévesztése, hogy a „liber” rövidítését (l.) egynek (1) olvasta.

11 NAGY Elemér jobbra csak versrészleteket jelentetett meg az *Omniárium*ból (*i. m.*), melynek legújabb kiadása: FALUDI Ferenc *Prózai művei*, II, s. a. r. VÖRÖS Imre, a latin nyelvű szöveg gond. URAY Piroska, Bp., Akadémiai, 1991, 939–988. Az *Omniárium*ban nem szereplő két vers továbbra is csak a Révai-féle kiadásban érhető el.

12 NAGY, *i. m.*, 26–29.

13 Vö. JACOBUS MASENIUS, *Palaestra eloquentiae ligatae*, Coloniae Agrippinae, 1682, 79.

14 Uo. „Haec enim carminum genera fere Panegyricis commiscuntur.”

15 Vö. NAGY, *i. m.*, 28.

A vers szövegében Faludi korábbi költeményeinek egyes fordulatai köszönnek vissza. Így a 'főpap' jelentésben álló, prozódiai szempontból kedvező „Praesul” többször is feltűnik Barkóczy Ferenc esztergomi érsek tiszteletére, valamint Klimó György pécsi és Szily János szombathelyi püspökökhöz írt versekben.¹⁶ A „plaudite” ('tapsoljatok', 25) – hol a műzsáknak, hol a szombathelyieknek szóló felszólítás – is előfordul a korábbi versekben;¹⁷ a „nisi surgat major Apollo” (23) pedig csaknem ugyanígy szerepel Faludi egyetlen, szapphói strófiákban írt, Barkóczyhoz címzett költeményében: „Nullus hunc aequet, nisi surgat alter / maior Apollo.”¹⁸

A versben lévő antik allúziókat vizsgálva két tényleges szövegpárhuzamot vélünk felfedezni. Az „ardenti effultus ab Ostro” (7) az ókeresztény Prudentius „floribus ardentique iubet vestirier ostro” sorával (*Psychomachia*, 39), a „Calathis date lilio plenis” (25) pedig Vergilius egyik sorpárjával (*Eclogae*, II, 45–46) állítható párhuzamba: „Huc ades, O formose puer: tibi lilia plenis / ecce ferunt Nymphae calathis: tibi candida Nais.”

A korábbi versekhez képest tartalmi újdonságnak számít, hogy a laudált személy családtagjai is neves előkelőségek. Így Faludinak lehetősége van arra, hogy a herceg-prímás-bíboros pályafutását az apa, Batthyány Lajos politikai („maximus Iste toga”), és a nagybáty, Batthyány Károly katonai („Maximus Ille Sago”) felemelkedésével hasonlítsa össze.¹⁹ Az összevetésből természetesen az érsek kerül ki győztesen, aki az általa viselt méltóságok révén mindkét felmenőjét megelőzte („Titulis praecedis utrumque”), ezáltal betetőzte a családban addig elért sikereket („Hic stirpis Vestrae est gloria, Culmen, Apex”).

A költemény – ahogyan Faludi többi latin nyelvű verse is – feltétlenül érdemes a további, mélyrehatóbb tartalmi, filológiai vizsgálatokra, melyeket talán a most még lappangó Faludi-versek bevonásával végezhetünk majd el a jövőben.

Carmina Faludiana

Ad Celsissimum S. R. I. Principem Josephum e Comitibus de Battyán et Strattmann Archiepiscopum Strigoniensem Primatem Regni Hungariae cum S. R. E. Cardinalis renunciaretur.

Iam nostra implesti Diis Princeps vota secundis;
Culmine Te summo tuque, Tuique vident.
Nec per fortunae es gressus suffragia, quando
Aurea Te duxit Te praeitque Themis.

16 RM, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 103.

17 Uo., 93, 96, 103.

18 Uo., 97.

19 A fentebb már említett gróf Batthyány Lajos (1696–1765) kancellár az utolsó nemzeti nádor; Batthyány Károly (1698–1772) Horvátország, Szlavónia és Dalmácia bánja, a hadsereg főparancsnoka, 1764-ben elnyerte a hercegi rangot. Vö. NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, I, Pest, 1857, 244–245.

5 Ille Tibi Praesul templum patefecit honoris.
 Emeritumque operit Murice Diua caput.
 Iam nunc scande Aras ardenti effultus ab Ostro;
 Inter Purpureos Inclytus Ipse Patres.
 Omnes gratantes, nemo inuidet, haec tua sors est,
 10 Atque simul uerae semina laudis habet.
 At Laudes refugis, sed refractaria fama
 Quo tu plus reprimis, personat, illo magis.
 Nata est Oenotriis terris, ubi Maxima Roma est,
 Proditus es, uulgat Roma, latere nequis.
 15 Nominis illa Tui Praeco est, et Pindarus illa,
 Et prope te cantat Regibus esse parem.
 Clarus erat Patruus, Clarus Pater, orbe fatente.
 Maximus Ille Sago, maximus Iste toga.
 Sanguine tu sequeris, Titulis praecedis utrumque,
 20 Iam Patruo major, major itemque Patre.
 Quippe Orbis Iudex,* et Cardio Religionis.
 Haec debes meritis nomina Magna tuis.
 Parcite Pierides, nisi surgat major Apollo,
 Hunc aequare ualet, nulla Thalia virum,
 25 Plaudite Batthyianides, Calathis date lilio plenis,
 Hic stirpis Vestrae est gloria, Culmen, Apex.
 Fastis Pannonides, exemplum adscribe Vestris,
 Posteritas Festis hunc memor adde diem!

Franciscus Faludi

* In marg. S. Bernardus, Consid[eratio], 14. [!]